

PAUL HAZARD O PRIMERJALNI LITERATURI

ANTON OCVIRK

„En vérité, je pressentais que le temps allait venir où les problèmes ne se poseraient plus seulement dans l'ordre national, mais dans l'ordre européen: on n'en était pas encore au mondial.“

P. Hazard.

Idejna, socialna, znanstvena in svetovno nazorska gibanja minulega stoletja niso sprostila le mnogih literarnih struj, ampak so preustvarila tudi cilje in smeri literarne zgodovine. Ob proučevanju narodne književnosti, njene preteklosti in njenih tvorcev se je literarni zgodovinar pričel zanimati tudi za splošni razvoj evropskih literatur, ugotavljati njih svojstvenosti, posebnosti, medsebojne odnose in odvisnosti ter zasledovati vznik in vplivno razsežnost literarnih umotvorov, snovi, idej in tokov. Spoznal je, da se je vsaka književnost slej ko prej oblikovala in bogatila ob drugi, obradila nato iz sebe nova spoznanja, nova umetniška dognanja ter tako plodno učinkovala na razvoj evropske in svetovne kulture. Tako se je spočel proti koncu 19. stoletja ob pojmu narodne književnosti pojem evropske književnosti (Joseph Texte, *Études de littérature européenne*; F. Brunetière, *La littérature européenne*) in naposled svetovne književnosti (*la littérature mondiale*, *Weltliteratur*). Tako se je znanstveni nacionalizem povzpел do evropeizma ter slednjič do univerzalizma; tako se je ob narodni literarni zgodovini pojavila nova literarno-zgodovinska veda — primerjalna književnost (*la littérature comparée*, *die vergleichende Literaturgeschichte*).

Kljub začetnemu odporu nekaterih znanstvenikov se je nova literarno-zgodovinska smer kmalu uveljavila in se pri vseh velikih narodih krepko razvila. Vzniknile so posebne komparativne revije: v Nemčiji leta 1868. „*Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte*“, v Ameriki leta 1903. „*Journal of comparative Literature*“ in v Franciji leta 1921. „*Revue de littérature comparée*“. Gromaditi so se začele teoretične razprave o novi vedi, priročniki o svetovni literaturi, podrobna primerjalna raziskavanja o začetkih posameznih literatur, o vplivni obsežnosti raznih

obdobji in struji, o razsežnosti literarnih snovi in veledel, o izobrazbi pisateljev, njih vplivni moči in njih svetovnem pomenu. Danes je komparativna veda zaobjela že ogromno literarno-zgodovinskih problemov, točno zarisala obseg svojega območja in dobila na univerzah posebne stolice. — Francoska primerjalna književnost, ki je že od prvih početkov usmerjala potek evropske primerjalne literarne zgodovine, se bavi predvsem s problemi literarnih vplivov ter zanika vrednost golega primerjanja samega. Prvemu rodu utemeljiteljev francoske primerjalne: St. Benveu, ki je udomačil naziv „la littérature comparée“, J. Texteu, G. Parisju, F. Brunetièreu je neposredno sledil rod znanstvenikov, ki so danes dodobra opredelili in zarisali smer francoske primerjalne literarne zgodovine. Ob F. Baldenspergerju, profesorju na Sorbonni, Paulu Van Tieghemu, „maître de conférences“ na isti univerzi, je Paul Hazard, profesor na najvišjem francoskem znanstvenem zavodu „Collège de France“ gotovo najizrazitejši predstavnik sodobne francoske komparativne vede.

Obsežno znanstveno delo prof. Hazardja obsega razprave, kritike, eseje, studije in knjige o literarno-zgodovinskih odnosih med francosko, italijansko, špansko, angleško in ameriško literaturo; le nekajkrat je posegel tudi v nemško in rusko. V ta krog primerjalnega proučevanja evropskih literatur se je prof. Hazard usmeril že od vsega početka. Po dovršenih univerzitetnih naukah leta 1903. je preživel več let v Italiji, kjer se je dodobra seznanil z italijanskim jezikom, literaturo in miselnostjo. Plod tega bivanja v Italiji je ob krajših spisih razprava o latinščini Petrarke „*Étude sur la latinité de Pétrarque d'après le livre 24 des Epistolae familiares*“¹ in obširna komparativna disertacija o vplivu francoske revolucije na italijansko literaturo „*La Révolution française et les Lettres italiennes (1789—1815)*“, s katero je leta 1910. promoviral za doktorja filozofije na univerzi v Lyonu. Izredni pomen te obsežne, v vseh podrobnostih dognane, s premnogimi viri podprte disertacije tiči v važnih literarno-zgodovinskih izsledkih. Jasno in ostroumno izvedena komparacija kulturnih stremeljenj obeh narodov v isti dobi ni razkrila le njihovih medsebojnih odnosov, ampak je tudi pokazala moč, vsebino in posledice francoskega vpliva na razvoj italijanske miselnosti in literarne tvornosti. Izhajajoč iz treh važnih komparativnih problemov: kaj je francoska revolucija v Italiji našla, kaj je tja prinesla in kaj je tam zapustila, zariše prof. Hazard zgodovinsko sliko tedanje dobe in naposled njeno idejno teženje. V obsežnih poglavjih prikazuje predvsem, kako je

¹ Razprava je izšla leta 1904. v zborniku „*Mélanges d'Archéologie et d'Histoire publiés par l'École française de Rome*“ (Roma, T. XXIV).

francoski vpliv v začetku odločilno posegal v italijansko literarno ustvarjanje, v časopise, v mišljenje in družabno življenje, kako se je kazal v klubih, v gledališču in v teoriji republikanske poezije. Nato se poglobi v vznik italijanskega nacionalizma, v njegovo idejnost, v filozofsko utemeljevanje italijanske narodne svojstvenosti Vincenca Cuoca, v novo narodno ustvarjanje, v snovanje skupnega italijanskega jezika, skuša doumeti začetne vplive severnih literatur, angleške in nemške, na italijansko miselnost ter vedno bolj naraščajoči odpor proti francoskemu kulturnemu vplivu. Po podrobni analizi vseh teh zgodovinskih dejstev pride do dveh velepomembnih izhodiščnih tez celotne razprave: francoska revolucija je utrdila narodni značaj italijanske literature in obenem prenehala s svojim vplivom. V tej knjigi je prof. Hazard stvarno izpričal pomembnost takega literarno-zgodovinskega primerjanja. Izkazal pa se je tudi idejno prodornega raziskovalca, znanstvenika, ki ne stremi le v odkrivanje dejstev, ampak v njih idejno sintezo.

Kot docent za primerjalno literaturo na univerzi v Lyonu je izdal leta 1913. bleščeče pisano, idejno bogato zbirko govorov o francoskem jeziku „*Discours sur la langue française*“, ki jo je francoska Akademija nagradila z nagrado za govorništvo. Tu razpravlja o svetovnem pomenu francoskega jezika, o njegovi jasnosti, posebnosti in o njegovem zgodovinskem pomenu za razvoj evropskega duha. V izvajanjih je mnogo primerjalnih zaključkov, zanimivih osvetljav in sodb. Istega leta je tudi izdal obširno knjigo o Leopardiju „*Giacomo Leopardi*“, kjer je spretno združil znanstvene izsledke s sočno pripovednostjo. Vzporedno z opisom njegovega življenja je prikazal rast in razvoj njegove duševnosti. Pregledal je prvine njegovega umskega in čuvstvenega sveta, smer njegove tvornosti, idejno in vsebinsko ozadje njegovih del ter se ustavil posebno ob osnovah njegovega pesimizma in lirike. Poslednje poglavje „*Leopardi et la pensée européenne*“ pa je zgradil na treh velevažnih komparativnih problemih. V prvem delu tega poglavja razpravlja o Leopardijevem odnosu do sodobne evropske literature, zariše obseg njegove literarne izobrazbe in pokaže na duhove, ki so nanj posredno ali neposredno vplivali. V naslednjem odstavku skuša določiti Leopardijevo mesto v sodobni Evropi in ugotoviti duševno skupino, h kateri spada. V zadnjem delu pa prikaže usodo njegove osebnosti in spisov v posameznih evropskih literaturah: v angleški, francoski, nemški, španski, holandski, danski, ruski in drugih.

Tik pred svetovno vojno je postal docent za primerjalno literaturo na pariški Sorbonni. Iz leta 1914. je mimo premnogih člankov in kritik posebno važna razprava o nekaterih znanstvenih komparativnih spisih „*Les Recents travaux en littératures comparées*“, ki je izšla v „*Revue*

universitaire“. V tem kritičnem pretresu nekaterih najnovejših knjig iz področja komparativne literarne zgodovine je prof. Hazard tudi izpovedal svoje idejno pojmovanje nove literarno-zgodovinske vede. Po kratkem razmišljanju o komparativni metodi, temelječi na zgodovinski konkretnosti in na dejstvih, se prav posebno ustavi ob določevanju pomena, vsebine in razsežnosti literarnih vplivov. Prikazuje velik pomen intelektualnih, kozmopolitičnih popotnikov, kako so bogatili svojo domovino z opozarjanjem na druge dežele in druge miselnosti, kako so kot neizbežni predhodniki neposrednemu razmahu vplivov pripravljali razvoj evropskega duševnega sooplojevanja in soustvarjanja, kako so odkrivali nove svetove in nova spoznanja. Nato se poglobi v podrobno analizo vplivov, v njih postanek, razvoj, v njih pomembnost za tvorbo veledel, v njih vsebino in značilnosti. Govori o usodi posameznih del v evropski kulturi, o njih vplivnosti, o deformaciji njih najbistvenejših elementov, o miselnosti in idejnosti prevajalcev ter posveti posebno poglavje razmišljanju o psiholoških značilnostih ustvarjalca v odnosu do evropskih vplivov. Naposled označi še dve smeri v primerjalni literaturi in se izrazi proti golemu primerjanju samemu, ki ima manj literarno-zgodovinskih vidikov kot raziskovanje vplivov.

Iz neposrednega stika z grozotami svetovne vojne sta nastala dva spisa: brošura „Un examen de conscience de l'Allemagne, d'après les papiers de prisonniers de guerre allemands“ (1915) in knjiga „Osvojeno mesto“, „*La Ville envahie*“ (1916), ki jo je izdal pod psevdonimom Paul de Saint-Maurice. V obeh je vsebinsko zajel razvratnost in divjost bojišč, popisal moralne osnove Nemcev, ki so se kazale prav posebno v vedenju s sovražniki.

Po svetovni vojni leta 1919. je postal prof. Hazard „maître de conférences“ na Sorbonni in predsednik komisije za agregacijo iz italijanščine. Leta 1921. je osnoval s profesorjem za primerjalne literature Ferdinandom Baldenspergerjem revijo „Revue de littérature comparée“ in zbirko razprav „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“, ki jima je še do danes sourednik. Leta 1923. je s profesorjem na Collège de France, članom francoske Akademije, slovitim znanstvenikom Josephom Bedierjem souredil odlično zgodovino francoske literature „*Histoire de la Littérature française illustrée*“ (Larousse), kjer je obdelal poglavje „*La Révolution et l'Empire*“. Leta 1925. pa je postal naposled profesor na najvišjem francoskem institutu, na Collège de France, kjer se je z njim otvorila stolica za primerjalno literarno zgodovino z nazivom „*Histoire des littératures comparées de l'Europe meridionale et de l'Amérique latine*“.

Premnoga potovanja prof. Hazardja niso bila zanj le znanstvenega pomena, izoblikovala so tudi njegovo doumevanje sodobnosti. V knjigi *Sodobna Italija*, „*L'Italie vivante*“, je strnil leta 1923. premnoga opazovanja in doživetja o povojni Italiji ter izpričal globoko zvezanost s sodobnostjo. Knjiga je pisana v stilu popotnega dnevnika in je izpopolnjen ponatis esejev iz „*Revue de Deux Mondes*“. Dvojno občutje nam slika tu prof. Hazard: staro, minulo Italijo, vzdušje daljnih stoletij, ki ga izdihavajo stare palače, cerkve, spomeniki, trgi, ulice, izkopanine, slike — in današnjo, ognjevito, v političnih razvratih razgibano, moderno Italijo. Ustavi se ob povojni Italiji, opisuje osnove in razvoj fašizma, njegove boje s komunizmom, ideologijo mladine, zaverovane v veliki ideal italijanske bodočnosti, slika kontradikcije miselnosti in idealov, ciljev in volje, stremljenj in hotenj. V pregnantno domišljenih, ostroumno zasnovanih odstavkih prikazuje vse stanove današnje Italije, njih mnenja o domovini in tujini, o Ameriki, Nemčiji, Franciji, Jugoslaviji, Rusiji, o politiki, o kulturi, literaturi in filozofiji. V „*Sodobni Italiji*“ se je znanstvenik povrnil iz preteklosti v neposredno sodobnost ter skušal v njej zajeti problematiko človeka, misli, dejanj in dogajanja.

Profesor Hazard pa je izdal še kopico važnih literarno-zgodovinskih knjig. Prvi dve nadaljujeta smer njegove znanstvene biografije in obravnavata dve znameniti osebnosti iz francoske literature: *Lamartina* (Lamartine, 1925) in *Stendhala*, „*La Vie de Stendhal*“ (1927). Znova zasleduje pisatelj genijevo duševno in umsko rast vzporedno s prikazovanjem njegovega zunanjega življenja; znova se pogloblja v čuvstveni in tvorni svet svojega junaka in skuša iz njega doumeti postanek, vsebino in idejnost njegovih veledel; znova stremi po pripovedni neposrednosti, sočnosti, jasnosti in stilistični dovršenosti. V obsežni, vsestransko dovršeni, do dna izdelani knjigi „*Don Quichotte de Cervantes*“ (Étude et analyse; Mellottée 1931) pa tvori središče primerjalnega raziskovanja znamenita španska umetnina. Od sintetičnega obrisa Cervantesove osebnosti in njegovega življenja, od prikazovanja njegove zunanje življenjske zgodovine prodira profesor Hazard v postanek in osnove Cervantesovega veledela ter se končno pri njem ustavi. V obsežnem poglavju skuša v celoti pregledati Dona Quichottea, pronikniti v jedro posameznih oseb, v njegove snovne in stilistične prvine. V vsaki podrobnosti je očit primerjalni vidik: v orisu tedanje literarne Španije, v prodiranju v špansko dušo (*L'âme espagnole*), v prikazovanju Cervantesove izobrazbe (*Cervantes et les courants littéraires de son temps*), v slikanju sodobne idejnosti in miselnosti. Skratka: vsi problemi so dvignjeni iz španske literarne problematike v evropsko. V zaključnem poglavju „*Au cours des siècles*“ pa je prof. Hazard pregledal usodo Dona Quichottea

v posameznih evropskih literaturah: v Španiji, na Portugalskem, v Franciji, Nemčiji, Angliji, Italiji in pri drugih narodih in pokazal, kako se je pri njih udomačil, kaj je pomenil za razvoj posameznih literatur preko stoletij, kako so ga doumevali, v čem se je razodeval njegov vpliv in kaj nam pomeni danes. Tako je v tej knjigi zbral in obdelal domala vse, kar si moremo misliti o usodi, občečloveški važnosti in večstoletnem življenju umetniškega veledela. — Proti koncu minulega leta pa je profesor Hazard izdal še prav posebno zanimivo komparativno knjigo o otroški literaturi v Evropi z naslovom „*Les Livres, les enfants et les hommes*“ (Knjige, otroci in ljudje). V petih dolgih poglavjih nam prikazuje prve začetke otroške literature v Evropi, prve pisatelje, njih idejnost, njih psihološko pojmovanje otroka, kako se je otroška pravljичnost v raznih dobah bogatila, kako so severne dežele globlje prodrle v otroško dušo kakor pa južne; razmišlja o posameznih narodnih potezah v otroški literaturi in pripoveduje naposled o otrokovem človečanskem čutu, o njegovi zamaknjenosti v tuje dežele in daljne kraje, kako nevedoč za sovraštvo med narodi stremi po heroičnih doživljajih onstran oceana sredi tujih ljudstev in dežel. Knjiga je pisana toplo, odeta je v stilno neposrednost prikazovanja, v živahno, plastično figuralnost in preseneča po bogatih psiholoških opazovanjih, sodbah in izpovedih. Zdi se, kakor da jo ni pisal znanstvenik, opremljen z grmado knjig, citatov in bibliografskih opazk, ampak ostroumni pripovednik, esejist, psiholog in esteta.

Razen teh velikih del pa je profesor Hazard priobčil še premnogo esejev, popotnih kozerij, kritik in razprav v različnih znanstvenih in literarnih revijah. V „*Revue de littérature comparée*“ je pisal razprave o italijanski literaturi v zvezi z evropsko („*L'Invasion des littératures du Nord dans l'Italie du XVIIIe siècle*“, 1921; „*Romantisme italien et romantisme européen*“, 1926), o ameriški („*L'auteur d'Oderahí, histoire américaine*“, 1923; „*De l'ancien au nouveau monde: les origines du romantisme au Brésil*“, 1927; „*Chateaubriand et la litt. des États-Unis*“, 1928; „*Les romantiques français au Mexique*“, 1930) in o racionalistih 17. stoletja „*Les rationaux*“ (1670—1700), ki je važen odlomek iz velikega, še neobjavljenega dela o 17. stoletju. Svoje pojmovanje bistva, namena in nalog primerjalne literarne zgodovine pa je izpovedal leta 1925. v razgovoru s Frédéricom Lefèvrom („*Une heure avec Paul Hazard*“¹) in leta 1931. v pismu nekemu češkemu študentu, ki je izšlo v reviji „*L'Europe centrale*“ z naslovom „*Sur la littérature comparée*“ (Lettre à un étudiant tcheque). V uvodu h knjigi Vladimirja Poznerja „*Sodobna ruska literatura*“ („*Panorama des littératures contemporaines. — Littérature russe*“)

¹ F. Lefèvre, „*Une heure avec ...*“, Troisième serie“, NRF, 1925.

pa je popisal leta 1929. svoj odnos do največje slovanske književnosti. Tu pripoveduje, kako se je že kot deček seznanil z Zaporožci v Gogoljevem romanu „Taras Buljba“, kako je že prav zgodaj segel po Turgenjevu in kako se je vedno rad potapljal v rusko duševnost, v „svet izredne slikovitosti“. Popisuje, kako je nanj učinkoval Tolstoj, kako je v eni sami noči na dušek prebral njegovo „Vstajenje“, kaj mu je razkril razboleli Dostojevskij z „Zločinom in kaznijo“, s „Spomini iz mrtvega doma“ in z drugimi spisi, kako je našel Ostrovskega, kako je bral Gorkega v nemščini, Čehova v italijanščini in kako se je seznanil še z mnogimi drugimi. Svoja razmišljanja pa naposled sklene s sintetičnim orisom ruske svojstvenosti in duševnosti.

Profesor Hazard pa je tudi razgledan intelektualni popotnik današnjih dni, vedno pripravljen stopiti v nove dežele in nove svetove. Na potovanjih po Nemčiji, Italiji, Španiji, Angliji in Ameriki je odkrival posebnost drugih jezikov, svojstvenosti drugih miselnosti in doumeval značilnosti raznih narodnih duševnih ustrojev. Toda prva svobodna popotovanja so se kmalu izpremenila v znanstvena popotovanja. Leta 1921. je predaval na španskih univerzah: v Madridu, v Barceloni in v Valenciji. Naslednjega leta je zastopal z nekaterimi drugimi profesorji pariško univerzo na Dantejevih slavnostih v Florenci in znova prepotoval vsa znamenitejša italijanska mesta, kjer je popisal v „Sodobni Italiji“. Leta 1923. je bil delj časa gost angleške univerze Cambridge, kjer je predaval o „Molièreu in pomenu njegovega dela za evropsko literaturo“ („Molière et le sens de son oeuvre dans la littérature européenne“). Iz Anglije se je napotil istega leta v Ameriko, kjer je v poletnih mesecih predaval na Columbia univerzi o „Romantiki“ in o „Vlogi Francije v velikih evropskih idejnih gibanjih“. Naslednjega leta je tri mesece predaval v Ameriki na univerzi v Santiagu in leta 1927. v Italiji, v Rimu, o Manzonijevem romanu „Promessi sposi“ („Les ‚Promessi sposi‘ relus par un Français“¹). V minulem letu pa je bil znova delj časa v Ameriki, kjer je predaval na različnih univerzah.

Delo profesorja Hazardja dokazuje, kako velepomembna je primerjalna literarna zgodovina, kako važni so njeni izsledki za doumevanje obsežnosti velikih idej, dob in osebnosti in priča obenem o globoki notranji zvezanosti med evropskimi narodi. Njegovi spisi se odlikujejo po obsežnem uporabljanju znanstvenega gradiva, po jasni, sintetični obdelavi problemov, po bogati idejnosti, po sveži neposredni stilni izraznosti in oblikovni dognanosti.

✽

¹ Razprava je izšla v almanahu „Nel centenario dei ‚Promessi sposi““, Milano 1927.

Ozka ulica Rue du Bac izdihuje tisto prijetno vzdušje preteklosti, ki je tako značilno za bližnje okraje latinske četrti. Poslopja v starem, monumentalnem stilu s svojevrstno ornamentiko, zanimivi portali majhnih dvorcev, očrneli zidovi napol prenovljenih pročelij, temačna okna, zakrita s svetlimi zastori, spominske plošče z obledelimi napisi, mir in davnina. Rue du Bac pričenja ob levem bregu Seine in sega mimo bulvarja Raspaila do velikih modernih trgovinskih hiš „Au Bon Marché“. Nedaleč odtod stanuje profesor Hazard v hiši, ki vsa spominja na stavbe iz minulega stoletja. Težka vrata se odpro v vežo, odkoder vodijo kvišku lesene stopnice. V sprejemnici isti občutek davnine: v opravi, zavesah, stolih, omarah. Ob vseh stenah se vrste dolge vrste knjig v značilnih starinskih vezavah sedemnajstega in osemnajstega stoletja s težkimi, zlato ornamentiranimi hrbti in v zlatih obrezah. Zbrani spisi latinskih, francoskih, italijanskih, nemških, angleških in španskih pisateljev. Na mizici sredi sprejemnice leže francoske, italijanske, španske in angleške revije, razprave, najnovejše znanstvene knjige, obširne doktorske teze v preprostih sodobnih opremah. V delovni sobi profesorja Hazardja znova knjige: knjige ob stenah, knjige v omarah, na mizah, knjige raznih dob in jezikov, revije, priročniki, zbirke slovarjev, enciklopedije in rokopisne mape. Na stenah nekaj slik, na kaminu doprsni kip profesorja Hazardja, starinske vaze in razne druge dragocenosti, ki tako okusno, harmonično in udobno zaključujejo notranjost francoskih stanovanj.

„Vsa oprava in pohištvo je iz osemnajstega stoletja,“ se mi nasmehne profesor Hazard, kakor bi uganil moje misli, „vse je izvirno flandrijsko delo. Ura tam ob omari je iz leta 1778., pri tej majhni mizici ob kaminu sem se igral kot otrok, pri njej sem poslušal prve pravljice in povesti. — Doprsnik na kaminu pa je napravil kipar Benneteau. Zelo ljubim to starinsko udobje, to pravo, originalno francosko kulturo. Ali se Vam ne zdi, da mora živeti profesor zgodovinar prav v takem vzdušju?“

Profesor Hazard govori mirno, jasno, preprosto. Njegova izredno dognana predavanja na Collège de France učinkujejo prav posebno po neposrednosti pripovedovanja, po stilistični dovršenosti in plastiki. Nepričakovano preseneti poslušalce z duhovito domisljico, z bleščečo primero, z bistrumno sentenco ali z globokoumno opazko, v kateri je izpovedal bistvo problema. Njegove živahne oči neprestano slede izgovorenim besedam in dajejo njegovemu ostro oblikovanemu obrazu posebno duševno gibčnost, ostroidnost in prisrčno ljubeznivost.

„Vi se tedaj bavite predvsem s teoretičnimi problemi primerjalne literarne zgodovine? O, o tem je danes napisano že mnogo knjig, razprav in študij. Gotovo poznate knjigo Paula Van Tieghema ‚La littérature

comparée' in izsledke predlanskega mednarodnega kongresa literarnih zgodovinarjev v Budimpešti?"

Profesor Hazard je poiskal med knjigami nekaj spisov, člankov in poročil o tem važnem internacionalnem zborovanju.

— V Vaših spisih, gospod profesor, sem zasledil mnogo izredno tehtnih sodb, zaključkov in opozoril o bistvu, nalogah in ciljnih primerjalne literature. Zelo bi me zanimala še Vaša mnenja o nekaterih morda bolj podrobnih problemih iz tega področja . . .

„Primerjalna literarna zgodovina, vidite, raziskuje predvsem odnose med različnimi literaturami, ugotavlja izmenjavanje intelektualnih vrednot med narodi, proučuje, kako so velike evropske ideje posegle v snovanje posameznih literatur, kako so se v njih preoblikovale in preustvarile; premotriva slednjič zgodovino velikih osebnosti in pesniških del v sosednjih deželah, kako so bila tam sprejeta, kako so jih tolmačili in kakšen je bil njih vpliv. Ustvarjanje vsakega naroda je seglo preko domačih mej in se na poseben način odzvalo v sosednjih deželah. Nobeno pomembno literarno gibanje se ni zaključilo zgolj v enem narodu samem, ampak je tudi v drugih povzročilo nova, svojevrstna duševna trenja. Italijanska renesansa si je na primer na novo odkriti antiki ustvarila svojevrsten duševni svet in poseben, samosvoj ideal. Z njim pa je vplivala tudi na sosednje literature — na špansko, na francosko, na angleško in druge, kjer je vzbudila nove duševne smeri, nova umetniška dela in nove narodne ideale. V mojih letošnjih predavanjih na Collègeu o Lockeju in sodobni Evropi ste gotovo zasledili, kako se je Voltaire v Angliji navzel novih idej in kako se te odražajo v njegovih ‚Filozofskih pismih‘. Ali ni zanimivo, kako so ideje francoske revolucije prodrle v Italijo, ji prinesle poseben pojem svobode in obenem prebudile in pospešile razvoj italijanskega nacionalizma? Duševni stiki med evropskimi narodi so se od 18. stoletja dalje znatno povečali. Vsa literarna gibanja poslednjih stoletij: klasicizem, romantika, realizem, naturalizem so izrazito evropska gibanja. Vsak narod se je pričlenjal vedno bolj zanimati za življenje, mišljenje in ustvarjanje svojega soseda in tako polagoma odkrivati posamezne narodne organizme. Za našo dobo je vsekakor značilen neki intelektualni — ne pa politični — evropeizem in še celo internacionalizem. Branje je danes prav za prav nekaj mednarodnega. Znamenita knjiga, ki izide na primer v Londonu, je takoj sprejeta, ocenjena in asimilirana v Franciji. Ko je dobil Sinclair Lewis Nobelovo nagrado, je takoj zaslovel po vsem svetu. Maurois prikazuje Francozom v svojih znanih življenjepisih velike angleške duhove: Shelleya, Byrona, Disraelija. Toda, kaj zanima predvsem Angleža pri čitanju

Mauroisja? Radoveden je, kako pojmuje francoski pisatelj Byrona, kako doživlja Shelleyja, kaj mu pomeni Disraeli. Kar me posebno zanima v Curtiusovi knjigi „Essai sur la France“ je to, kako je nemški znanstvenik občutil, doživel, doumel in popisal Francijo in Francoze. Tako, vidite, nastane izmenjavanje vrednot, tako prehajajo neprestano iz naroda v narod ideje, doživetja in spoznanja. Kljub temu pa nikakor ne verujem v neki brezbarvni internacionalni esperanto duha. Mislim, da sem prav zato lahko dober Evropec, ker sem dober Francoz.“

— Podlaga evropske kulture so tedaj posamezni narodni organizmi in njih najizrazitejši tvorni duhovi, ki so ustvarili na osnovah narodne duševnosti velike evropske vrednote?

„Brez dvoma. V Homerju, Cervantesu, Shakespeareju, Molièereju, Goetheju in vseh drugih so se narodne vrednote stopnjevale do občečloveških vrednot. V njih so izražene prvine, po katerih moremo spoznati in doumeti gibanje evropske kulture, v katerih lahko razkrijemo višino njenih idejnih in miselnih trenj. Vsak narod ima posebne duševne znake, vsak ima neki izrazito svojski predstavnici in miselni svet. V njem se na svojevrsten način odzrcaljuje evropske ideje. Preoblikovane in notranje preustvarjene prav po tem individualnem narodnem bistvu pa dobivajo nove pomene, novo kulturno vsebino in nove vsečloveške vrednote. Ali nam literarna zgodovina ne razodeva neprestano svojstva, moč in globino raznih narodnih tipov — francoske duše, anglosaksonske, italijanske, ruske? Ali ne govorimo neprestano o španstvu, germanstvu, slovanstvu? Vsak izmed evropskih narodov je doživel v svojem kulturnem razvoju nešteto tujih vplivov. Spomnite se, kako je vplivala na Španijo in Francijo italijanska renesansa, kako zajame v 18. stoletju Francijo val anglo-manije, kako preplavijo ideje francoske revolucije ob koncu 18. stoletja nanovo se prebujajočo Italijo, kako so dandanes veliki ruski pisatelji 19. stoletja idejno posegli v snovanje vseh evropskih narodov. Toda ob vsem tem vplivanju in valovanju evropskih idej je ostal vsak narod notranje svojski; asimilirati je le to, kar je rabil za svoj razvoj, se ob teh tokovih obogatil, a se obenem samostojno tvorno izživil, gradeč nove, po lastnem geniju prežarjene idejne svetove. Kako različni sta si francoska in nemška romantika, ruski in francoski naturalizem . . . Prav na temelju teh narodnih organizmov si tedaj lahko pravilno predstavljamo resnični pojem evropstva, lahko doumemo nadnarodni razmah velikih idej in del. Proučevanje takih idejnih in literarnih evropskih gibanj, iskanje narodno svojskega, ugotavljanje duševne ekspanzije posameznih dežel, njih vplivne moči in njih kulturne rasti ob tujih vplivih — tako literarno zgodovinsko delo imenujemo primerjalna litera-

tura. Ona nam neprestano izpričuje, da sta na svetu dve važni sili: narodno avtohtona prvina, ki edina more ustvarjati umetniška dela, in druga: nadnarodna, evropska, ki je prevažni gibalni povzročitelj vsakega narodnega napredka. Z zanikanjem narodne individualnosti nujno zanihamo pravo idejo evropstva. Da pa tvori Evropa poseben kulturni organizem, razvidite že, ako primerjate evropsko duševnost z orientalsko. Orientalci so strastni, pasivni, nedejstveni, netvorni — Evropci umerjeni, aktivni, tvorni, usmerjeni predvsem v dejstva.“

— V razvoju evropskih idej so se brez dvoma tvorno najbolj življali veliki narodi. Toda, globoko sem prepričan, da so literarna in miselna snovanja malih narodov prav tako važni členi v zgodovinskem razvoju evropske kulture, da so male literature odločilnega pomena za pravilno, globoko in vsestransko pojmovanje in ocenjevanje evropske miselnosti, da tvorijo zato v primerjalni literaturi obsežno, a do danes še skoro neraziskano poglavje. Ali se Vam ne zdi, gospod profesor, da so se doslej kulturni problemi malih narodov, njih literarno zgodovinska preteklost in miselnost premalo proučevali? Ali se Vam ne zdi, da so se kulturne in literarne vrednote malih književnosti premalo upoštevale v zvezi z razmahom velikih evropskih literatur?

„Vsekakor je nujno, da resno in zvesto proučujemo literarne stvaritve in idejne vrednote malih narodov ter jih pravilno ocenjujemo v zvezi z razvojem evropskih idej. O, v tem področju čaka primerjalnega zgodovinarja še obsežno, važno in zanimivo delo, ki je bilo doslej gotovo še premalo upoštevano. Toda, premislite vendar, kako težko in skoro nemogoče je komurkoli izmed nas, poznati do podrobnosti vse neštete literature na svetu, koliko težje pa je še pronikniti do individualnih vrednot vsakega naroda, dokopati se do njegovega osebnega tolmačenja lastne literature in kulturne preteklosti. O, zato bi komaj zadostovalo deset življenj! Jeziki malih narodov so brez dvoma prva in največja ovira, ki onemogoča pravilno upoštevanje njih stvaritev. Komparativist se mora opirati pretežno le na prevode, ki so sicer kruta, a žalostna nujnost. Pomislite, kako grozno preizkušnjo mora prestati genij malega naroda v prevodu. Pesniško delo izgubi pri tem vso svojo izvirno silo, ono žrtvuje najvažnejši del svoje pesniške vrednosti: jezikovno muziko in ritem, ki se jima mora nujno odpovedati. Komparativist pa mora razen tega pronikniti še v notranje osnove narodne duševnosti, doumeti literarni razvoj naroda, njegovo preteklost, spoznati njegove velike duhove in dognati njih pomen. O, koliko zaprek! Ali pa naj se literarni komparativist zavoljo tega odreče proučevanju in spoznavanju malih literatur, vprašujete? Vse te književnosti moramo nujno

in brez pomislekov upoštevati ter jim odkazati pravo mesto v razvoju evropske kulture in miselnosti. Saj primerjalna literatura za tem tudi vedno bolj stremi in posveča tem problemom vedno več pažnje. Danes nimate le mnogo prevodov raznih velikih pesnikov in pisateljev iz najrazličnejših literatur, ampak tudi že obsežno zbirko znanstvenih knjig, razprav in studij, bodisi da razpravljajo o posameznih literaturah: o skandinavskih, slovanskih ali švicarskih, bodisi da razmišljajo v pomenu in vrednosti posameznih pesniških osebnosti. Verujem tudi, da bo primerjalna literatura v tej smeri odkrila mnogo važnih in zanimivih stvari.“

— Edino primerjalna literatura more brez dvoma zajeti v svoj krog vsa literarna vprašanja malih narodov. Toda mnogo literarnih zgodovinarjev — predvsem v Nemčiji — se še vedno zoperstavlja novi vedi in ji odreka samostojno znanstveno vrednost.

„Mislim, da je brezpomembno, dokazovati smisel in važnost primerjalne literarne zgodovine. Ali je primerjalna literatura znanost ali ni? Ali naj jo imenujemo ‚Geistesgeschichte‘ ali ‚svetovna literatura‘ ali kakorkoli drugače? To je slednjič vseeno! Dejstvo je, da se je nova literarno-zgodovinska smer globoko zakoreninila v literarno znanost, da je zajela brez števila novih problemov, odločilnih za evropsko kulturo, ki so bili doslej skoroda neznani, da je razprla nova obzorja, razkrila nove perspektive duha in spočela nova idejna vprašanja. Važno je tudi, da so se v Franciji ustanovile univerzitetne stolice za novo vedo že skoro pred tridesetimi leti, da izhaja „Revue de littérature comparée“ že nad dvajset let, da je izdala „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ že nad osemdeset obsežnih knjig o najrazličnejših evropskih literarnih problemih in da se znanstveniki na vsem svetu vedno bolj posvečajo primerjalnim študijem. Res je marsikoga zmotil izraz „primerjalna literatura“. Mnogi mislijo namreč, da je cilj nove vede zgolj primerjanje samo, dočim je primerjanje le njeno sredstvo. Ali je primerjalna literatura znanost? Njenega obstoja ne more danes nihče zanikati in to je največji dokaz za njeno znanstveno upravičenost.“

— In metoda? . . .

„Znanstvena metoda? Prave, izrazito edinstvene znanstvene metode ni. Poznam le dve metodološki dejstvi — jasnost in nadarjenost. Nad vsako, še tako dobro zgrajeno, še tako do dna preiščljeno metodo odloča vselej le osebnost. Zakaj toliko govorimo: Ta metoda je edino pravilna, zgolj ta metoda je znanstvena? Zato, ker vsakdo izmed nas misli, da je edino njegova metoda prava in da jo mora vsakomur vsiliti. Metoda pa je vselej odraz osebnosti, njegovega dela. Ako ste nadarjeni za oris

pesniške osebnosti, za monografijo, boste gotovo tu najlaže uveljavili svojo nadarjenost. Ako Vas nadvse veseli stilistična analiza del, ako ste navdušeni za filozofsko in idejno problematiko obdobja, boste pač tu najbolj uspeli. Ko bo Vaše delo sijajno in v vseh podrobnostih dograjeno, šele takrat boste lahko prepričani, da je Vaša metoda dobra in pravilna. Niste pa gotovi, da bo Vaše delo res uspelo, ako uporabljate še tako preizkušeno in še tako uveljavljeno metodo. Ali ne izvira dobra metoda le iz dobrega dela in ne obratno?“

— Toda . . .

„Seveda je neka razlika med primerjalno in domačo literarno zgodovino — razlika v področju, v sredstvih in še v zgodovinski vrsti. Toda prave metodološke razlike ni. Za obe vedi poznam samo eno — zgodovinsko metodo. Vodnik naj nam bo vselej zgodovinska stvarnost, na dejstvih naj bo zgrajeno naše delo in ničesar ne bomo tvegali. Znanstvenik komparativist mora biti etično in umsko uravnana osebnost. Biti pa mora tudi — o, o tem sem globoko preverjen — biti mora svojevrsten umetnik. Njegovo delo mora biti sicer zgodovinsko dognano, a predvsem znanstvena umetnina, pisano prav tako dovršeno in v prav tako sodobnem izrazu, kakor je pisana pesem, novela, roman, esej.

Toda dovolj o tem! Zanima me, dragi gospod Ocvirk, kakšen vtis je napravil na Vas Pariz, kaj Vam je novega razodela Francija in kaj ste pri nas doživeli?“

— Francija je bila zame brez dvoma eno izmed največjih odkritij, odkritje nečesa doslej še nepoznanega. Mislim, da je bilo najelementarnejše spoznanje — doživetje popolne svobode: osebne, idejne, miselne, znanstvene in celo čuvstvene svobode.

„Francija je danes gotovo edina svobodna dežela na svetu, svobodna v najglobljem pomenu besede. Še v Angliji, ki je za Francijo morda najsvobodnejša, še v Angliji ste uklenjeni v najrazličnejše vezi.“

— Drugo največje doživetje je bilo doživetje duha, ideje, misli, sinteze. Collège de France mi je odkril pravi pojem resnično znanstvenega zavoda, v njem sem pa spoznal višino in posebnost francoskega znanstvenega stremljenja. Collège de France mi je postal poslednja in najvišja univerza.

„Francoski duh je sintetičen, razgiban bolj v idejo kakor pa nemški. Zato lahko razumete, zakaj je Francija v novejši dobi tako izrazito vplivala na južno Ameriko.

Collège de France je čudovito žarišče francoske znanosti, najsvojevrstnejši univerzitetni zavod na svetu, edinstven. Profesorji smo tu popolnoma svobodni, ne ovirajo nas nikaki oziri, nikake zahteve, nikake druge obveznosti. Trideset predavanj na leto — to je naša edina dolž-

nost. Naši avditoriji sestojе iz samih res znanstveno izobraženih sodelavcev, ki morejo slediti najtežjim in najnapornejšim problemom. Kakšna razlika med poslušalci-dijaki na Sorbonni in med poslušalci na Collègeu. Tukaj čista znanost, odkrivanje novih problemov, razmišljanje — tam poučevanje, izpiti, izpričevala.“

— Prav posebno pa sem se tudi poglobil v sodobno francosko slovestvo. Pestra trenja povojnih literarnih ideologij so mi razkrila marsikatero značilno potezo današnjega človeka.

„Sodobna francoska literatura je brez dvoma izredno zanimiva. Za povojno dobo je značilno iskanje novih oblik, novih literarnih obrazcev, povečevanje mladega, spontanega genija, zaničevanje preteklosti, želja po sproščanju, vera v razkroj, v razdejanje vseh dotedanjih idejnih in estetičnih vrednot, zanosito izpovedovanje samega sebe, strastno hlastanje po novosti, po originalnosti. To je doba vretja, doba nemira, doba prevratnežev, doba dadaizma, surrealizma in vseh nešteti smeri. Prav danes doživljamo tragičen razkroj ideologije mladih, ki po večini niso ustvarili nič velikega. Bili so namreč premladi, pisali so brez prave izobrazbe in kulture. Sodobna proza se znova spovrača v stare epične oblike in obrazce. Vsi večji in znamenitejši romani zadnjega leta — romani F. Mauriaca, A. Mauroisja, Julesa Romainsa, Lacretellea, Chardonnea — razodevajo staro pripovedno tehniko. Kljub temu pa je prinesla moderna mnogo dobrega, mnogo spoznanj, ki bodo ostala. Predvsem nas je odmaknila od običajnih, zbanaliziranih pojmovanj in nam dala svežega zraka. Najzanimivejši in najmočnejši pisatelj tega obdobja je gotovo Giraudoux, poln modernih, izvirnih metafor, svež, duhovit, senzibilen. „Amphitryon 38“ je gotovo najmočnejše njegovo delo. In koliko je še zanimivih romanopiscev, ki nas uverjajo o krepkem razmahu sodobne francoske proze. F. Mauriac, Lacretelle, Duhamel, Maurois, Valery-Larbaud, Paul Morand, Chardonne, Montherlant . . .

Poezija? Največji pesniški duh sodobne Francije je Paul Valéry, mojster francoskega jezika, globok in prodoren mislec, pravi pesnik ustvarjalec. Toda drugih pesnikov prvega reda nimamo, nimamo močnega, izvirnega lirika med vsemi mnogoštevilnimi mladimi, dasi so med njimi mnogi zanimivi tvorci. Nihče ne sega ob Valéryja ali Claudela. Morda je to značilna poteza naše tako v zunanjo življenjsko problematiko obrnjene dobe? . . .“